

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ
ВИПУСК 8/9

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 11/12

Видавництво М. П. Коць
Київ-Нью-Йорк
2004

Тетяна ЯКОВЛЕВА (Санкт-Петербург)

ДОКУМЕНТИ ДО ІСТОРІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ У ФОНДАХ САНКТ-ПЕТЕРБУРЗЬКИХ АРХІВІВ

Сучасні санкт-петербурзькі архіви містять чимало джерел з історії України, починаючи з Галицько-Волинського періоду. Гідним уваги добром документів представлена й доба козаччини. Причому – це, здебільшого, округли збірок, що дивом уникнули долі своїх матірніх комплексів, безслідно втрачених в часи революцій, смут, переміщень і переділів. Зберігаються вони часом у зовсім несподіваних місцях, украй рідко потрапляючи на очі й до рук саме тих дослідників, яких вони найбільше б зацікавили.

Чимало в Санкт-Петербурзі й документів гетьманської адміністрації, починаючи з доби Богдана Хмельницького й закінчуючи часами Івана Скоропадського. Здебільшого, це все – автентичні документи у доброму стані збереження, з власноручними підписами гетьманів і старшини, печатками чи виразними прикметами їх існування. Рідше – це копії, зняті свого часу, ймовірно, з пізніше втрачених оригіналів.

Цією публікацією авторка ставить собі за мету поінформувати українських дослідників про існування й місцезбереження документів Б. Хмельницького, І. Мазепи й І. Сірка, що не ввійшли до останніх публікацій універсалів та листів цих діячів Гетьманщини¹, а також двох універсалів гетьмана І. Виговського. Один з них, даний 3/13 липня 1658 р. на ім'я переяславського полковника Я. Сомка, опосередковано підтверджує відоме свідчення І. Брюховецького про загострення стосунків між Я. Сомком та І. Виговським за часів гетьманування останнього². Принаймні з універсалу видно, що сваволя переяславського полковника викликала гостре невдоволення гетьмана.

Не менший інтерес становить і лист І. Сірка до польського короля, в якому славетний кошовий отаман пише патетичні рядки “Отчизні нашої оплаканій..., котру, бачучи, серце наше, як мечем гострим, діткнуте зостало”. Сірко повідомляє рішення запорожців не втручатися у внутрішні чвари, але бити “ворога віри” – не за маєтності й підвищення по службі, а за Вітчизну

¹ Листи Івана Сірка // Матеріали до українського дипломатію. – К., 1995; Універсали Богдана Хмельницького 1648–1657. – К., 1998. – 383 с.+іл.; Універсали Івана Мазепи 1687–1709. – К.; Львів, 2002. – 758 с.+іл.

² РНБ. – Колекція грамот ун-ту Св. Володимира. – Распросные речи И. Брюховецкого в Москве, 1661 г. – Арк. 782.

й волю. Цікаво, що вже в цьому листі, характеризуючи становище в Україні, автор вживає вираз “руїна” – слово, що з часом перетворилося в термін, загальноприйнятий більшістю істориків, для окреслення цілої епохи.

В універсалі щодо облаштування переяславської єпископської катедри Іван Мазепа оголошує своїм обов’язком (“по должности нашої хрестиянскої”) дбати не лише про добробут церков Божих, але й мати “о цѣлости отчизны малороссийской неусыпный промысль”. Вельми цікавим документом є й охоронний універсал І. Мазепи, виданий для групи магнатів і політичних провідників Речі Посполитої.

Авторка сподівається, що підготовлена публікація покладе початок дальшій співпраці з українським колегами в ділянці виявлення й видання документів з архівів Санкт-Петербурга.

СПИСОК УНІВЕРСАЛІВ ТА ЛИСТІВ УКРАЇНСЬКОЇ СТАРШИНИ, ЩО ЗБЕРІГАЮТЬСЯ У ВІДДІЛІ РУКОПИСІВ РОСІЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ У САНКТ-ПЕТЕРБУРЗІ

Документи Богдана Хмельницького

1. Чигирин, 26 квітня 1650 р. – Універсал Богдана Хмельницького максимівським, городиським обивателям, щоб вони були у всьому послухні братії монастиря св. Миколи Пустинного. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 396.

2. Чигирин, 30 березня 1654 р. – Універсал Богдана Хмельницького на затвердження за монастирем св. Миколи Пустинного безперешкодного вилову риби в Дніпрі. Печатка. Автограф. (Опубліковано: Універсали Богдана Хмельницького. – № 56. – С. 126).

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 399.

Документи Івана Виговського

1. Чигирин, 3 липня 1658 р. – Лист І. Виговського переяславському полковникові І. Сомченкові, щоб він не чіпав маєтностей, належних монастиреві Миколо-Пустинному на Кучуковім острові. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 400.

2. Не раніше 1658 р. – Універсал І. Виговського баришпільському й броварському сотникам про заборону баришпільським і броварським обивателям захоплювати різні угіддя в маєтностях села Княжичів, належних монастиреві св. Миколи Пустинного. Сліди печатки. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 401.

3. Чигирин, 3 липня 1658 р. – Універсал І. Виговського воронковському козацькому сотникові та всьому тієї сотні товариству про те, щоб козаки не завдавали збитків монастиреві св. Миколи Пустинного в його маєтностях на Кучуковім острові. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 402.

Документи Юрія Хмельницького

1. Чигирин, 7 лютого 1660 р. – Універсал запорозького гетьмана Ю. Хмельницького про затвердження за монастирем св. Миколи Пустинного отриманого ним від Богдана Хмельницького права на риболовлю в Дніпрі й на тримання там перевозу. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 403.

2. Чигирин, 7 лютого 1660 р. – Універсал запорозького гетьмана Ю. Хмельницького до всієї старшини й черні Війська Запорозького про те, щоб ніхто не вступався у належні монастиреві св. Миколи Пустинного маєтності, які лежать біля Дніпра й іменуються Лядськими. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 404.

Документи Павла Тетері

1. Чигирин, 11 березня 1663 р. – Універсал запорозького гетьмана Павла Тетері михайлівському отаманові про заборону завдавати збитки монастиреві св. Миколи Пустинного в його михайлівських маєтностях. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 406.

2. Чигирин, 2 квітня 1663 р. – Універсал запорозького гетьмана Павла Тетері межиріцькому сотникові про сплату монастиреві св. Миколи Пустинного збитків, які він зазнав при грабуванні цим сотником маєтку Содина. До цього приписка, зроблена, здається, рукою гетьмана, у якій він висловлює здивування з приводу того, що йому не було прислано прибутку з млина. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 407.

Документи Івана Брюховецького

1. Чигирин, 24 березня 1664 р. – Універсал запорозького гетьмана І. Брюховецького, що підтверджує за монастирем св. Миколи Пустинного право на Кучуцький острів на Дніпрі. Печатка.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 408.

2. Канів, 14 липня 1664 р. – Лист запорозького гетьмана І. Брюховецького до ігумена монастиря Миколи Пустинного, в якому він повідомляє, що з причин військового часу не зміг виклопотати йому царської конфірмаційної грамоти на монастирські володіння, але не забуде зробити це після закінчення військових дій. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 409.

Документ Івана Сірка

1. З Коша, 26 листопада 1667 р. – Лист І. Сірка до Яна Казимира. Копія польською мовою.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 971: Збірка Дубровського. – Автограф 152. – № 81.

Документи Петра Дорошенка

1. Чигирин, 17 листопада 1667 р. – Лист запорозького гетьмана П. Дорошенка до случького архімандрита Федора, намісника київської митрополії. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 971: Збірка Дубровського. – Автограф 152. – № 80.

2. Чигирин, 3 грудня 1664 р. – Універсал запорозького гетьмана П. Дорошенка білоцерківському полковникові Бутенкові і посланому гетьманом для розміщення татарських військ у Білоцерківському й Київському полках Андрієві Силичичу про звільнення маєтностей монастиря св. Миколи Пустинного від постою татарських військ. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 410.

3. У таборі під Росавою, не раніше 1666 р. – Універсал запорозького гетьмана П. Дорошенка про звільнення належних монастиреві св. Миколи Пустинного сіл Кононча й Савина від усіляких військових повинностей. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 411.

4. Чигирин, 10 липня 1667 р. – Універсал запорозького гетьмана П. Дорошенка про затвердження за Пивським монастирем усіх його рухомих і нерухомих маєтностей. Сліди від печатки. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 414.

5. Чигирин, 22 лютого 1668 р. – Універсал запорозького гетьмана П. Дорошенка про затвердження за монастирем св. Миколи Пустинного перевозу на Дніпрі, званого Максимівським. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 415.

6. Кременчуг, 26 травня 1668 р. – Універсал запорозького гетьмана П. Дорошенка всьому Війську Запорозькому і всім військам чужоземним, що йому, гетьманові, слугують, про заборону завдавати шкод городиським обивателям, тяглим до обителі св. Миколи Пустинного. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 416.

7. Чигирин, 18 серпня 1668 р. – Універсал запорозького гетьмана П. Дорошенка крилівській, боровицькій та кременчуцькій старшині й обивателям цих міст про те, щоб вони не вступалися до озер, що належать монастиреві св. Миколи Пустинного. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 417.

8. Чигирин, 7 грудня 1669 р. – Універсал запорозького гетьмана П. Дорошенка про підтвердження звільнення від усіх військових повинностей містечка Городища, належного монастиреві св. Миколи Пустинного. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 419.

9. Чигирин, 25 квітня 1673 р. – Універсал запорозького гетьмана П. Дорошенка про затвердження за належною монастиреві св. Миколи Пустинного обителю Пивською перевозу на Дніпрі. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 425.

10. Чигирин, 16 квітня 1677 р. – Універсал запорозького гетьмана П. Дорошенка крилівському отаманові та всьому крилівському управлінню про заборону завдавати шкоди людям монастиря св. Миколи Пустинного, які живуть на монастирському подвір'ї в місті Крилові. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 428.

11. Городища, 16 серпня 1677 р. – Універсал запорозького гетьмана П. Дорошенка, яким він ознаймує, що бере під свій особливий захист Пивський монастир і обивателів поблизу містечка. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 432.

Документи різних осіб

1. 28 квітня 1662 р. – Ордери ніжинського полковника В. Золотаренка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 405.

2. 17 березня 1667 р. – Універсал ніжинського полковника Артема Мартиновича. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 412.

3. 29 березня 1667 р. – Універсал ніжинського полковника В. Золотаренка. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 406.

4. 21 жовтня 1669 р. – Універсал ніжинського полковника П. Уманця. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 418.

5. Батурин, 30 червня 1670 р. – Універсал запорозького гетьмана Д. Многогрішного, котрим він затверджує за Пивським монастирем усі землі, надані йому різними особами, а також звільняє ці землі від військових повинностей для відродження розореного татарами монастиря Пивського, приписаного до монастиря св. Миколи Пустинного. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 420.

6. 16 червня 1672 р. – Універсал ніжинського полковника П. Уманця. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 419.

7. У таборі під Чигирином, 3 серпня 1674 р. – Універсал запорозького гетьмана І. Самойловича на підтвердження звільнення маєтку “Городища” при монастирі Пивському, належного монастиреві св. Миколи Пустинного, від усіляких військових повинностей. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 426.

8. З табору під селом Леплявою, 19 червня 1677 р. – Універсал запорозького гетьмана І. Самойловича, котрим він ознаймує, що бере під свій оружний захист Пивський монастир і все, що до нього належить. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 429.

9. 16 липня 1677 р. – Універсал запорозького гетьмана І. Самойловича, яким підтверджує за монастирем св. Миколи Пустинного право на рибальство на Дніпрі й Максимівський перевіз. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 430.

10. Батурин, 16 липня 1677 р. – Універсал запорозького гетьмана І. Самойловича чигиринському полковникові про безперешкодне допущення ігумена і братії київського монастиря св. Миколи Пустинного до влаштування перевозу через Дніпро за їхнім стародавнім правом на це. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 431.

11. У таборі, 21 вересня 1677 р. – Універсал запорозького гетьмана І. Самойловича до всього Війська Запорозького про звільнення обивателів містечка Городища, належного монастиреві св. Миколи Пустинного, від усіляких військових повинностей у винагороду за ті збитки, що їх зазнали городиські обивателі під час постою у них московських та козацьких військ. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 433.

12. Батурин, 3 серпня 1686 р. – Універсал запорозького гетьмана І. Самойловича городиському сотникові і всьому козацькому товариству про заборону робити збитки київському монастиреві св. Миколи Пустинного у його землях, на озерах та в інших маєтностях. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 438.

13. Універсали гетьмана І. Скоропадського, 7 одиниць.

Документи Івана Мазепи

1. Батурин, 1 вересня 1701 р. – Універсал Івана Мазепи переяславському єпископові Захарієві Корниловичу на володіння переяславському монастирю селом Лялинцем зі всіма угіддями. Копія 1784 р. з оригіналу, що зберігається в Переяславському суді.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 1000. – Оп. 3. – № 636.

2. Жовква, 26 квітня 1702 р. – Універсал Івана Мазепи до полковників і старшини Війська Запорозького про безпеку для деяких польських магнатів під час війни зі Швецією. Копія М. М. Сперанського 1831 р.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 731. – № 873.

3. Батурин, 16 жовтня 1687 р. – Універсал запорозького гетьмана І. Мазепи сотникові містечка “Городища” і всій його сотні про відшкодування збитків, завданих ними орендареві монастиря св. Миколи Київського в Городищах і городиським обивателям. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 439.

4. Батурин, 9 серпня 1690 р. – Універсал Івана Мазепи про підтвердження за Григогієм Дейнекою двох млинів на ріках Свидні й Раті. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 442.

5. Батурич, 5 листопада 1691 р. – Універсал Івана Мазепи про підтвердження надань значному товаришу Костянтиніві Голубу. Печатка. Автограф. РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 445.

6. Батурич, 13 червня 1694 р. – Універсал Івана Мазепи сарському, петровському, котковському отаманам з усім товариством і війтам довколишніх сіл з наказом гатити сарську греблю на р. Пслі. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 447.

7. 11 березня 1700 р. – Універсал І. Мазепи про дозвіл воронізькому протопопові Йосипові Лазаревичу і військовому товаришеві Іванові Холодовичу збудувати млин на річці Івотці при самому гирлі Десни. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 449.

8. Київ, 17 жовтня 1706 р. – Універсал Івана Мазепи до всієї старшини Переяславського полку про звільнення сіл Дівочки й Ковалень, що належать до монастиря св. Миколи Пустинного, від орендної плати. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 450.

9. Київ, 1707 р. – Лист І. Мазепи до курсунського старости Василя Ждановича з наказом розглянути справу про млини між Видубицьким монастирем і селянином монастиря св. Миколи Пустинного Юрком, котрий, за звинуваченням видубицького ігумена, без дозволу збудував собі млин, затопивши млин Видубицького монастиря. Печатка. Автограф.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 453.

*Авторизований переклад з російської
Юлія Шелеста (Київ)*

ДОКУМЕНТИ

№ 1

Чигирин, 26 квітня 1650 р. – Універсал Богдана Хмельницького максимівським, городиським обивателям, щоб вони були у всьому послушні братії монастиря св. Миколи Пустинного

Богдан Хмелницкии, гетманъ з воиском его кор[олевской] мил[ости] запорожским.

Ознаиуем тым писанем нашим, меновите мешчаномъ максимовским, городиским, абы те во всем послушъными были отцомъ николским монастыря Пустынного киевского, а до послушнка зослиного од отца игумена николского Пустынного киевского во всем служили и въшиякую повинность и послушенство яко перед тым так и тепер отцом николским отдавали, кгдажъ они власно до тых маетностей належат, которые надано от право-

славных предковъ наших, и на сим абы те не чинили. Ежели бы своевольными были, таких мы росказуем сурово карат не одсылаючи до нас.

Дат в Чигирине, дня 26 априля 1650.

Богдан Хмелницкий, рукою власною.

И[оанн] В[ыговский] П[исар].

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 396 (оригінал).

№ 2

Чигирин, 3 липня 1658 р. – Універсал Івана Виговського перейславському полковникові І. Сомченкові, щоб він не чіпав маєтностей, які належать монастиреві св. Миколи Пустинного на Кучуковім острові

Иоан Виговський Гетьманъ зъ воиском его царского величества запо-розким.

Пану Якиму Сомъченку Полковникови нашому Переяславскому, ознаймуемо сим честные отцове Монастыря Святого Николы Пустинного Киевского ускаржалися нам, же онъ не дбаючи на права ихъ такъ давные, которые нам не раз тепер и привилея показовали, на остров Кучуков названые, а ни тем не слушаючи лизтовъ небошика Пана Хмелницкого, Гетмана нашего и прошлых Полковников Переяславских которыми листами во длуг прав их отцом тот остров зо всим цале яко церковное доброе отдали и прывернули; на том острови, кгвалтом и упором пасеку свою держытъ, сеножатий сам косить и другим косит позволяет, рыбы в озерах им на том острови будучих зловляеть через то соби и церкви божой великую шкоду меновали. А намъ по то часто, барзо зъ скаргою своею на вас напрыкраются про то вас и просим и под воисковым каранем приказуемъ абы ж и сам в права отцов Николских, и листы небощика Пана Хмелницкого вглянувши и осудившися, од тех часъ болше церковного добра не тримал и не заживал, самъ собою, и другим не позволял и ото карал, во длугъ особного нашего до сотника воронковского писаного листу, ани тем озеръ на том острови Кучукови не зловлял бы нам, потреба бога и святого Николу просити а не гнѣвити и церкви не кривдити. А естлистя што взглядом тои Пасѣки, кому дали, або кошътъ яких важыли, то отцове вам нехай вернут абы з ними до часу якого постановенье учини и позволене от них возми, иначе ж церковного добром ништо не может удержати, але з нагородою хотя подолгому часѣ вертается и повторе теды и пилно просим и напоминаем вам абы иначе не было, а нам упрыкреня и скаргъ: наш то и для лепгшой веры даемо тот лист нашъ з печатю и с подписом руки нашеое. Писан въ Чигирини року 1658 июля дня 3.

Иван Выговский.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 400 (оригінал).

№ 3

Чигирин, 3 липня 1658 р. – Універсал Івана Виговського воронковському козацькому сотникові і всьому тієї сотні товариству про те, щоб козаки не завдавали збитків монастиреві св. Миколи Пустинного в його маєтностях на Кучуковім острові

Иоан Виговский Гетьманъ съ войском его царского величества запо-
розким.

Сотнику воронковскому и всему товариству козаком такъже мешаном и селяном около Воронкова будучим, ознаймуемо, иж честные отцове монастыра святово Николы Пустинного Киевского ускаржалися нам на ваз же вы не дбаючи на права их стародавные на остров названыи Кучуковъ им наданыи, такъже не поважаючи лизтов небожчика Пана Хмелницкого, гетмана нашего, и прошлых Полковников Переяславских, и наших теж, которыми листами, дале зовсим той остров Кучуков отцом Николским приверненым и отданным. На том острови церковном кгвалтом и упором рыбы въ озерах ловите и сеножати зъкошуете. А Отцомъ Николским заживат бороните, ани из доходу из звычайного водлуг давного звычайу за сеножате не оддаете. През што соби немалую кривду и шкоду од вас меновали, чого абы од того часу болше не было, водлуг прозбы отцов Николских и прав их, и во длуг тых листов, небощика Пана Хмелницкого гетмана и прошлых Полковников сурово вам под сроким войсковим каранемъ и за рукою накождого стакоп до скарбу нашего, приказуемъ, абы намъ зъ вас старшим и меньшим Козаков, мешан и селян в Воронкови, Глубоком, Деревятини, Салкови, и иным де будучим, не важился на том острови их Кучукови и кгрунтом его церковных ани рыбу ловити, ани сеножати косите, без позволеня к доходу належитого отцом Николским. А хто и на тот лист дбати не будет таки кождый караным будет сурово, а за реку заплатит, и сена утратит, которое заграбит отцом волно будет. Кгды же упорне покоит Наш то все лѣпльшой веры и памяти в потомные часы да писмо тот лист нашъ з подписом руки нашею и печатю. Писан в Чигирине року 1658 июля 3 дня.

Иван Выговский власною.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 402 (оригінал).

№ 4

3 Коша, 26 листопада 1667 р. – Лист Івана Сірка до Яна Казимира

Kopia listu Iwaszka, Hetmana Koszowego Zaporozskiego.

Najaszniejszy Krolu Panie a Panie Nasz Milosciwy.

Raczył W. K. Mosc do Nas sług y poddanych swoich pisać, zesmy serca swoi napełnili przyaznią, przeciw brzydkiemu Narodowi Bizurmanskiemu,

pamiętając zywot Przodkow swoich, z czego będąc radością napełnieni, W. K. Mci P. N. My to declarujemy, iż pomierzkło słońce w oczach naszych, gdy przywiedzim sobie na pamięć złoty wiek Przodkow swoich, którzy przeciw Wichrow y Poganskim tłumow, aż do umowe w Marsonym Polu sercem swym zastawiając się, nadyroszy kleinot, to jest sławę sobie sbudowali, którą my piastując y idąc tropem onych ze serca swoje na tym ufundowaliśmy, żeby odrzucić tak wielki błąd, y Naywyższemu Samemu Bogu zmierziony, który przez tak wiele lat między Nami panując, tak wiele ruiny, w Ojczyźnie naszej oplakaney napłodziła. Która, widząc Serca Nasze niby mieczem ostrym przebite zastały, y dotego Nas pociągnęły, abyśmy staranie o oplakaney swojey Ojczyźnie mieli, na którą patrząc, chyba zakamieniałe serce zalem poruszone nie będzie, bo już y tak wielkie za grzechy Nasze z dopuszczenia Naywyższego Boga cierpielismy Karanie. Albowiem sami to wyznawamy, że tak Korona Polska jako i Litwa y insze postronne Panstwa nie przez kogo inszego, tylko z instinctu Naszego uszczerbek odniesli: Za co Nas P. Bog y czirkasze y wiecznie karac będzie, jeżeli się nie upamiętamy, bo już y tak zaden Nas niepochowali, że tocząc się różno, niby różne koło krew chrześcijańską rozlewaliśmy, z czego Nyprzycieł wesoły został, którego My widząc, y błąd, panujący między Nami dotegosmy serca swe nakłonili, aby nie mieszaiąc się w domowe nieszczesne rozruchy, z Nieprzyjacielem wiary szablą szermować, lubo w prawdzie piersi murem przeciw Nieprzyjacielem stawiamy: jednak nie za majątności, ani też za skarby wielkie, tylko dla oplakaney Ojczyzny, y na przód w tym przedsięwzięcia Naszym nie ustawac, submittuiemy się tylko by raczy ta W. P. Mci P. N. M. łaska nie zmurazonym okiem na nasze patrzyc Wolności: albowiem my nie potrzebujemy ani majątności, ani stołkow senatorskich, tylko tey, która jest kazdemu s rozzeniu miła, wolności, o którą pokorną prozbę Naszą do W. K. Mci wnosimy.

W. K. Mci P. N. M.

Z kosza d. 26 Novembri 1667

Nayniższy sługa i podnozek Iwaszko Hetman koszowyie wszystkim towarzystwem na koszu będący.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 971: Збірка Дубровського. – Авт. 152. – № 81 (копія).

№ 5

Батурин, 9 серпня 1690 р. – Універсал Івана Мазепи про підтвердження за Григорієм Дейнекою двох млинів на ріках Свидні й Раті

Пресвѣтлѣйшихъ и Державнѣйшихъ Великихъ Государей Ихъ Царского Пресвѣтлого Величества войска запорозкого гетманъ Иванъ Мазепа.

Ихъ же Царского Пресвѣтлого Величества войска запорозкого всей старшинѣ и чернѣ, особливе П: сотникови крелевецкому атаманови, и всѣмъ кому колвекъ о томъ вѣдати належит, ознаймуем, ижъ суплѣковаль до насъ Григорий Дейнека значний товаришъ Крелевецкий просячи, абысмо ему

ствердили отцевские его два млина власным коштом построенные а на него природным правом спальные, еден на рецѣ Свиднѣ о трох колахъ, а другий на рецѣ Ретѣ тож о трох колахъ стоячие. Теды мы склонившиися на оного прозбу и респектуючи, яко на небожчика отца его войсковое услуги, такъ и на его Григория, до которих онъ всегда пилне мѣется и вперед отправовати оныя повинен будет, ствержаем симъ унѣверсалом нашим о за два тие млины, позволяючи з них оному всѣ находячие пожитки заживати в цалѣ, если однакъ самъ безъ людзской помочи греблѣ гатить, и гатити маеть. В чом всемъ абы ему помененному Дейнецѣ нѣхто не важился чинити наименшой перешкоды и трудности, пилно варуем и приказуемъ.

Дан в Батуринѣ 9 августа 1690 року.

Звышъменованный гетманъ рукою власною.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 442 (оригінал).

№ 6

Батурин, 5 листопада 1691 р. – Універсал Івана Мазепи про підтвердження надань значному товаришу Костянтинові Голубу

Пресвѣтлѣйшихъ и Державнѣйшихъ Великихъ Государей Ихъ Царского Пресвѣтлого величества войска Запорозкого гетманъ Іванъ Мазепа.

Ихъ же царского пресветлого величества войска Запорозкого полковникови нѣжинскому, старшынѣ его полковой, Сотникови Кролевецкому и каждому, кому о том вѣдати належит, ознаймуемъ, ижъ просилъ нас панъ Костантій Голубъ значный товаришь войсковый, абысмо ему слободку межи Довгалювкою фолварками, да Игнатком, и межи горѣшными млынами на власном его кгрунтѣ лежачую, и пять хатъ межи Дулиными и его пана Костантіа млынами на ровчаку тожъ на власном кгрунтѣ его стоячіе, потвердили нашимъ унѣверсаломъ. Теды мы Гетманъ маючи власть по милости Божой и по монаршомъ Их царскаго пресветлаго величества указу всякіе справовати дѣла, и давши у себе его пана Костантіа мѣстце прозбѣ, респектом значных в войску Запорозком услугъ, и для упретное его къ нам рейментарови зычливости, ствержаем ему тую слободку и тие пять хатъ в зуполное владѣнье, варуючи пилно, абы нихто з старшыни и чернѣ, а особливе старшына Кролевецкая, ему пану Костантію в том не чинила трудности, и до мѣскихъ своихъ судовъ якъ тоей слободки такъ и тыхъ пятохъ хатъ не потягала.

Данъ в Батуринѣ 5 ноеврія року 1691го.

Звышъменованный гетманъ рукою власною.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 445 (оригінал).

№ 7

Батурин, 13 червня 1694 р. – Універсал Івана Мазепи сарському, петровському, котковському отаманам з усім товариством і війтам довколишніх сіл з наказом гатити сарську греблю на р. Пслі

Іхъ Царского Пресветлого величества войска Запорозкого гетманъ Іоанъ Мазепа.

Вамъ Атаманамъ Сарскому, Кротковскому, и Петровскому зъ товариствомъ; такъ и войтамъ сѣлъ тыхъ же з посполствомъ сымъ нашимъ писанемъ сурово приказуемъ; абысте подлугъ давнихъ обыкновеныхъ войсковую нашу сарскую на Пслѣ будущую с полнымъ шарваркомъ гатили греблю. А еслибы такъ, подлугъ сего унѣверсалу нашего досить волѣ нашої не сталося, теды не тилко вы Атаманя и войти з тамошными житлями сурового не уйдете караня, але и державци ваши под великую нашу гетманскую подпадутъ не ласку, и овоежъ каране, абы такъ, а неиначе было и повторе пилно приказуемъ.

Данъ в Батуринѣ июня 13 дня, 1694 року.

Звышъменованный гетманъ рукою власною.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 447 (оригінал).

№ 8

Київ, 17 жовтня 1706 р. – Універсал Івана Мазепи до всієї старшини Переяславського полку про звільнення сіл Дівочки й Ковалень, що належать до монастиря св. Миколи Пустинного, від орендної плати

Пресвѣтлейшого и державнѣйшого великого государя его царского величества войскъ запорожскихъ Гетманъ славного чина святого апостола Андрея и Бѣлого орла кавалеръ Іванъ Мазепа.

Пану Полковникови Переяславскому, Сотникови полковому, Атаманови городовому, и воитови тамошнему зо всѣми маистратовими и кождому кому колвекъ о томъ вѣдати належитъ, сымъ нашимъ унѣверсалнимъ писаніемъ ознаймуемъ, ижъ мы, гетман, мѣючи особливыи нашъ респектъ, на святую обитель монастиря Николского Пустинного, уволняемъ села именно Девички и Ковалѣнъ, до помянутого монастиря святого Николского Кіевского належачие, от оплачиваня раты арендовой. За чимъ абы такъ самъ Панъ Полковникъ, тако и всѣ рядовие Полку Переясловского вѣдаючи о таковои нашої волѣ, неемѣли и не важилися въ держання тоєи аренды, чинити перешкоды и докравлятися ратной за оние села сумми, которими позволили ему помененному монастирю, такъ хотя ку своему пожиткови общому диспонувати пилно мѣти хочемъ и повагою сего нашого универсалу приказуемъ. Данъ въ Киевѣ, октября 17, 1706 году.

Звышъменованій гетманъ и кавалеръ, рукою власною.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 293: Західно-руські акти. – № 450 (оригінал).

**Батурич, 1 вересня 1701 р. – Універсал Івана Мазепи
перяяславському єпископові Захарієві Корниловичу
на володіння перяяславському монастирю
селом Лялинцем зі всіма угіддями**

Пресвѣтлейшого и державнѣйшого великого государя нашего, Его Царского Пресвѣтлого величества войска Запорожского Гетманъ и славного чину святого апостола Андрея кавалеръ Иоанъ Мазепа.

Всѣмъ въообщеъ и каждому засобно, кому би о томъ вѣдати належало теперъ и в потомные часы будучимъ людемъ симъ унивѣрсалнымъ писаниемъ нашимъ ознаймуемъ: ижъ мы гетманъ мѣючи по должности нашої хрестеянскои нетилко о цѣлости отчизны малороссийской неусыпный промисль лечъ и о благостоянии церквей божиихъ горливое и ревностное попеченіе яко разъ коштомъ и стараньемъ нашимъ запустѣлый, упалый и в килко сот помѣтномъ забвении з не меншимъ православія святого жалемъ застающий престолъ епископи перяясловскому воздвигнулисмо реставровалисмо и в первобытное свое благолѣтие привелисмо так хотячи в немъ ку превитаніѣ самой превысокой особы архіерейской ясне въ богу превелебнѣйшого Его милости господина отца Захарія Корниловича первого на воздвигненномъ томъ отъ насъ престолѣ епископа перяяславского и всѣхъ при немъ сослужащихъ належитое учинить доволство надаемъ его милости властію намъ отъ бога врученною гетманскою на монастырь той престолный перяясловский ему самому и всемъ по оному будучимъ престола того епископского сукцессоромъ село прозиваемое Лялинецъ въ полку Лубенскомъ въ сотнѣ Чигиринѣ Дубровской лежачое за всѣми до него принадлежними добрами лежачымы кгрунтами, полями, лѣсами, сѣножатмы и всякими угодіями, а до того и з частью змѣровъ млиновыхъ до скарбу войскового зо всѣхъ того села гребель опрочъ одной прозиваемой воинской приходячихъ и належачихъ, которое то село именем и властію нашої войсковой въ своей мѣл державѣ небожчикъ отецъ Іосифъ Рубанъ будучи полковнитства охочо потомкомъ. И такъ повагою сего универсалу нашего гетманского и фундаторского воленъ и моцень будетъ его милость отецъ епископъ перяясловский в свою моцъ и владзу и поссесію тое помянутое село Лялинецъ одобраты онимъ владѣты, всякие пожитки такъ зо самого села яко и зъ млиновъ на гребляхъ тамошнихъ стоячихъ опрочъ одной толко витреченной гребли воинской во всѣхъ частехъ розмѣровыхъ войсковыхъ отбѣраты и якъ хотѣти всѣмъ тимъ диспонуваты в чомъ абы никто зо старшины и черни войсковой жадной найменшой не важилсѣ чиниты и перешкоды крѣпостию сего унѣверсалу нашего варуемъ, войтъ засъ тамошний лялинецкий зо всѣми тяглимы посполитыми людмы аби всякое належитое ему яснее в богу превелебнѣйшому его милости отцу епископу перяясловскому и сукцессоромъ его милости въ потомніе часы отдавали послушенство пилно мѣти хочемъ и рейментарско приказуемъ.

Данъ въ Батуринѣ року 1701 месяца сентеврия 1 дня.

Звышменованный гетманъ рукою власною.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 1000. – Оп. 3. – № 636 (копія 1784 р. з оригіналу, що зберігається в Переяславському суді).

№ 10

Жовква, 26 квітня 1702 р. – Універсал Івана Мазепи до полковників і старшини Війська Запорозького про безпеку для деяких польських магнатів під час війни зі Швецією

Пресвѣтлейшого и державнѣйшого великого государя нашего, Его Царского Пресвѣтлого величества войскъ Запорожскихъ Гетманъ, славного чина святого апостола Андрея и белого Орла кавалеръ Иоанъ Мазепа.

Паномъ полковникомъ, старшинѣ полковой: обознымъ, судіамъ, писаромъ, асауломъ, хоружымъ, так же сотникомъ, атаманамъ курѣннымъ и всему старшему и меншому воиску Его царского пресветлого величества Реименту нашего Запорожскихъ Товариству, и каждому кому бы колвекъ вѣдати належало, симъ унѣверсаломъ нашимъ ознаимуемъ: ижъ мѣючи в належитой обсервации и повагѣ, великое имя и высокіі въ Рѣчи Посполитой заслуги, ныне освяцоного, Его Милости ксендза Арцибискупа Гнезненского Короны Полской и великого княжества Литовского примаса и вернаго ксіонжеця урожоного Легата, такъже ясневелможного его милости пана подканцлера Коронного и целаго висоцеповажного ясневелможныхъ ихъ милостей пановъ Шембековы дому, которіи отъ початку войны шведской при Рѣчи Посполитой полской зъ наяснейшимъ Его Царского Пресветлого величества Маестатомъ сконфедерованной въ военныхъ конъюнктурахъ статечно и непоколебимо ставаючи, Монаршимъ Его величества интересомъ всегда былъ и теперъ непремѣнно есть прихильный, верный, и зичливый, всемъ вобецъ добра такъ яснее освѣцоного его милости ксіонженца примаса и ясневелможного его милости Пана подканцлерого Коронного, яко и цѣлого висоцеповажного ясневелможныхъ ихъ милостей пановъ Шембеков дому в якихъ колвекъ воеводствахъ, земляхъ и повѣтахъ znajduючіся, беремъ въ особливую нашу протекцію, охороняючи оние отъ всякихъ явныхъ и потаемныхъ акгравацій, спустошеній, кривдъ и долечливостей. За чимъ абы никто зъ старшаго и меншого воискъ Его Царского пресветлого величества Реименту нашего Запорожскихъ Товариства, которое мѣтеъ бытии от насъ ордыновано во внутрь Короны Полской на прошлую военную кампанию теперешней весной сведаючи о таковой нашей волѣ не смѣлъ и не важился во всѣхъ обиды добрахъ гдѣ колвекъ по воеводствамъ и повѣтамъ znajduчихся, яснее освѣцоного яснее вельможного и цѣлаго имянитого ясневелможныхъ ихъ милостей пановъ Шембековъ дому не смѣлъ и не важился, в тягненю, в подѣздахъ, переходами, ни походами, становисками, попасовисками и ночлегами, кривдъ, руинъ, и екзорбитанцій претендовати, подводы братии, и жадныхъ на теншихъ опрессій, рабункові и дезолацій

чинити, пилно грозно и сурово варуемъ, и приказуемъ. А если бы кто легкомыслне поступивши поважился тимъ якіе колвекъ екзорбитанціи нимъ сей нашъ указъ починити, то такого каждого, яко указомъ нашимъ противного безъ жадного респекту, за певными доводами ведлугъ воисковой артикулови на горлѣ карати докладуемъ.

Данъ въ Жолквѣ, апреля 26, року 1702.

Звишеименованный гетманъ и кавалеръ, рукою власною.

РНБ, від. рукоп. – Ф. 731. – № 873 (копія 1831 р. з оригіналу, який належав кн. Д. І. Долгорукому)*.

* У даній копії може бути багато орфографічних похибок, оскільки автор копії, роблячи відповідні помітки на полях, не мав впевненості у правильному прочитанні.